

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.43>

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ (РОЗВИТКУ) ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Богдан Ю.М.,*аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології**Академії Державної пенітенціарної служби*

ORCID: 0000-0003-0452-7638

Богдан Ю.М. Методологічний інструментарій дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

У статті визначено методологічний інструментарій дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Узагальнення наукових підходів до методологічного інструментарію дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк дало можливість виділити три парадигми методології майбутньої пенітенціарної науки, завдання якої – дослідити увесь спектр проблем виконання та відбування покарань в Україні.

Так, перша парадигма дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк представлена працями вчених-пенітенціаристів, як певним методологічним інструментарієм, завдяки якому вивчалися проблеми кримінально-виконавчої науки. При цьому відповідна методологія ґрунтувалася на матеріалістичній діалектиці, спеціальних методах дослідження у даній сфері, що в сукупності створили підґрунтя для кримінально-виконавчої науки.

Друга парадигма дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк ґрунтується на теорії пізнання проблеми і визначенні шляхів її вирішення. Ураховуючи той факт, що правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк був уперше закріплений у новому Кримінально-виконавчому кодексі України (ст. 7), методологічний інструментарій предмета нашого дослідження має базуватися на розумінні того, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених в місцях несвободи.

Третя парадигма дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, на відміну від вищевказаних підходів, має бути багатоаспектною, враховуючи, що предмет нашого дослідження має пряме відношення і до методології інших наук, зокрема: кримінального права, кримінології, цивільного та сімейного права тощо. Тому багатоаспектність знання про правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк може включати в себе систему методів наукового пізнання при вирішенні своїх специфічних завдань щодо реалізації правового статусу засуджених.

Зроблено висновок, що методологія дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк – це система упорядкованих спеціальних методів (загальнонауковий діалектичний метод пізнання, історичний метод, системно-структурний метод, порівняльно-правовий метод, логіко-юридичний метод та ін.) кримінально-виконавчої науки, яка розглядається через призму прийомів і засобів наукового знання, що застосовується персоналом установ виконання покарань у роботі із засудженими при визначенні їх суб'єктивних прав, законних інтересів та юридичних обов'язків.

Ключові слова: методологічний інструментарій, правовий статус, засуджені, позбавлення волі на певний строк, пенітенціарна система.

Bohdan Y.M. Methodological tools for studying the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term in conditions of reforming (development) of the penitentiary system of Ukraine.

The article identifies methodological tools for studying the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term in conditions of reforming (development) of the penitentiary system of Ukraine.

Summarizing scientific approaches to the methodological tools for studying the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term, three paradigms of methodology of future penitentiary science are identified, the task of which is to explore the full range of problems of execution and serving punishments in Ukraine.

Thus, the first paradigm for studying the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term is presented by the works of penitentiary scholars, as a certain methodological tool through which the problems of penitentiary science were studied. At the same time, the relevant methodology was based on materialist dialectics, special research methods in this field, which together created the basis for criminal-executive science.

The second paradigm for studying the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term is based on the theory of knowledge of the problem and determining ways to solve it. Given the fact that the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term was first enshrined in the new Criminal and Executive Code of Ukraine (Article 7), the methodological tools of our study should be based on understanding that the state respects and protects rights, freedoms and legitimate interests of convicts in places of detention.

The third paradigm for studying the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term, in contrast to the above approaches, should be multifaceted, given that the subject of our study is directly related to the methodology of other sciences, including criminal law, criminology, civil and family law, etc.. Therefore, the multifaceted knowledge of the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term may include a system of methods of scientific knowledge in solving their specific tasks to implement the legal status of convicts.

It is concluded that the methodology of studying the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term is a system of organized special methods (general scientific dialectical method of cognition, historical method, system-structural method, comparative-legal method, logical-legal method, etc.) of penitentiary science, which is considered through the prism of techniques and means of scientific knowledge used by the staff of penal institutions in working with convicts in determining their subjective rights, legitimate interests and legal duties.

Key words: methodological tools, legal status, convicts, deprivation of liberty for a fixed term, penitentiary system.

Постановка проблеми. Розкриваючи зміст методології дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, нами у процесі дослідження встановлено її відсутність у кримінально-виконавчій науці як єдиного бачення вчених на її зміст і призначення у науковому пошуку проблеми. Ми вважаємо, що дана методологія дослідження має не тільки предметний, а й пізнавальний зміст, оскільки вкрай важливо з'ясувати, якими шляхами, прийомами і методами, у яких логічних формах відбувається перегляд наявних передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу розроблюваного в статті методологічного інструментарію становлять наукові праці таких українських і зарубіжних учених, як: К. А. Автухова, В. А. Бадири, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Є. М. Бодюла, О. А. Гритенко, О. М. Джужі, Ю. А. Кашуби, О. Г. Колба, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельського, І. М. Копотуна, В. О. Корчинського, О. В. Лисодєда, Т. Ф. Мінязєвої, Г. О. Радова, В. П. Севостьянова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, В. П. Філонова, О. І. Фролова, О. В. Хорошуна, С. В. Царюка, Ю. А. Чеботарьової, В. О. Човгана, Ю. В. Шинкарьова, О. О. Шкути, О. В. Щербини, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець, М. М. Яцишина та ін.

Аналіз наукових праць щодо методологічних засад дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк показує, що однією з умов наукового пошуку і розв'язання наукової проблеми є використання методологічного інструментарію.

Така позиція вітчизняних і зарубіжних учених ґрунтується на тому, що саме методологія визначає комплекс методів дослідження, які дозволяють досліднику показати їх співвідношення та функціональне призначення в процесі вивчення проблеми і надання інструментарію її розв'язання. А тому, досліджуючи проблему правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, ми не могли обійти її методологічні підходи у цій сфері.

Водночас, вироблення відповідного методологічного інструментарію у процесі дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк дає можливість не тільки здійснити системне вивчення даної проблеми, а також розширити методологічний інструментарій науки кримінально-виконавчого права.

Тому з методологічних позицій варто дослухатися до думки вітчизняної вченої Н. С. Юзікової, яка вважає, що питання методології дослідження є актуальним для будь-якої науки, завдяки якій зростає значення таких форм, методів та засобів пізнання, якими користується дана наука [1, с. 13].

Метою статті є визначення методологічного інструментарію дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-виконавча наука є вагомим аргументом у вивченні методологічного інструментарію правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, який кореспондує з позицією вітчизняного вченого С. В. Лучка, на думку якого, методологія дослідження є вченням про світогляд і систему наукових підходів, принципів, методів, прийомів та способів пізнання й об'єктивної оцінки ідеології функціонування органів і установ виконання покарань, чинного кримінально-виконавчого законодавства та правових механізмів діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України й інших соціальних інституцій щодо досягнення мети виправлення та ресоціалізації засуджених [2, с. 152].

Варто відмітити, що методологія дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк може також розглядатися як система логічно узгоджених, послідовних, ієрархічно упорядкованих питань, де одні передують іншим і визначають їх зміст. Із цього приводу є слушною позиція зарубіжних учених Б. А. Аканова та Н. А. Карамзіна, що ціна проблеми, навіть якщо вона вирішена, продовжує своє наукове життя, породжуючи нові проблеми [3, с. 17].

Ми поділяємо дану позицію дослідників, виходячи з того, що поки в суспільстві будуть вчинятися кримінальні правопорушення, існування установ виконання покарань буде неминучим. Тож, важливим, на нашу думку, є саме дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, яке має ґрунтуватися на об'єктивній дійсності, безпосередньому спостереженні, опитуванні (шляхом інтерв'ювання та анкетування) респондентів тощо.

До речі, даний підхід дає нам змогу подивитися на проблему правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, як на його кінцевий продукт – особу, яка відбуває цей вид покарання, оцінити різні сторони її поведінки, зокрема, як зауважує у власному дослідженні вітчизняний учений О. Г. Михайлик, суспільну свідомість і психологію; соціальну самоорганізацію, комунікативну та нормативну сфери дотримання норм і правил, визначених адміністрацією установи виконання покарань [4, с. 33].

Зважаючи на те, що термін «методологія» походить від грецьких слів «методос» (шлях до чогось) та «логос» (слово, думка, розум, закон) та означає сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються в будь-якій науці [5, с. 399], не виключенням є і кримінально-виконавча наука.

Із цього приводу ми поділяємо думку вітчизняного вченого О. О. Шкути про те, що зазначена галузь вітчизняного законодавства в умовах переходу на нову парадигму виконання і відбування покарання з урахуванням власної методології може по праву стати предметом самостійного монографічного дослідження [6, с. 22].

Цікавою для нашого дослідження є позиція зарубіжного вченого В. М. Сирих про те, що абсолютних «стерильних» методів, які б використовувалися виключно для пізнання правової матерії в умовах інтенсивної інтеграції наукового знання, яким характеризується постмодерн, немає і бути не може. Тому критерієм розмежування спеціально-юридичних та загальнонаукових методів, як відмічає названий дослідник, є не стільки сфера її використання, скільки ступінь модифікації, глибина пристосування тих чи інших методів до специфіки правових досліджень [7, с. 12].

У процесі дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк ми звернути увагу на сучасне визначення методології, надане вітчизняною вченою А. Л. Колодчиною, – це система методів наукового пізнання, які дозволяють досліджувати і застосовувати на практиці пізнавальні процеси, сутність і зміст яких має забезпечити реалізацію Україною міжнародних стандартів захисту прав засуджених в місцях несвободи [8, с. 320].

Сучасні українські вчені – теоретики права С. Д. Гусарев та О. Д. Тихомиров під методологією юридичної науки розуміють систему принципів і способів організації, побудови та здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності в галузі дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему [9, с. 341].

Є примітною і думка іншого вітчизняного вченого П. М. Рабиновича, який вважає, що методологія – це система підходів, способів наукового дослідження і теоретичні засади їх використання при вивченні правових явищ [10, с. 618]. Дещо іншою щодо методології є позиція професора А. В. Савченка, який у власних дослідженнях наголошує на тому, що «вибір конкретних методів наукових досліджень, з'ясування їх змісту, сутності й призначення визначає цінність й унікальність кожної наукової розробки» [11, с. 19].

Вітчизняний учений М. С. Кельман, розкриваючи методологію як форму мислення, зазначає, що проведення вченим аналізу усіх явищ, визначення принципових орієнтирів подальшого розвитку правової науки є найважливішим напрямом наукових досліджень, основою ефективності яких має бути методологія правознавства. Саме тому, доводячи вагомність і значення методології, вчений вважає, що вона виконує першочергове завдання української правової науки [12, с. 5].

Тому, узагальнюючи наукові підходи до методологічного інструментарію дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, виділимо наступні парадигми методології

майбутньої пенітенціарної науки, завдання якої – дослідити увесь спектр проблем виконання та відбування покарань в Україні.

Так, перша парадигма дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк представлена працями вчених-пенітенціаристів, як певним методологічним інструментарієм, завдяки якому вивчалися проблеми кримінально-виконавчої науки. При цьому відповідна методологія ґрунтувалася на матеріалістичній діалектиці, спеціальних методах дослідження у даній сфері, що в сукупності створили підґрунтя для кримінально-виконавчої науки.

Друга парадигма дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк ґрунтується на теорії пізнання проблеми і визначенні шляхів її вирішення. Ураховуючи той факт, що правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк був уперше закріплений у новому Кримінально-виконавчому кодексі (далі – КВК) України (ст. 7), методологічний інструментарій предмета нашого дослідження має базуватися на розумінні того, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених в місцях несвободи.

Третя парадигма дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, на відміну від вищевказаних підходів, має бути багатоаспектною, враховуючи, що предмет нашого дослідження має пряме відношення і до методології інших наук, зокрема: кримінального права, кримінології, цивільного та сімейного права тощо. Тому багатоаспектність знання про правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк може включати в себе систему методів наукового пізнання при вирішенні своїх специфічних завдань щодо реалізації правового статусу засуджених.

Відтак, методологічну основу дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк становить *загальнонауковий діалектичний метод пізнання*, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми, здійснювати системний аналіз кримінально-виконавчих норм, які є предметом дослідження.

Щодо інших методів пізнання, нами у процесі дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк використано історичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний та ін. Так, *історичний метод* дозволив прослідкувати етапи трансформації правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк за часів чинності КВК України.

Системно-структурний метод використано у контексті того, що правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк є динамічною системою, що складається з низки елементів, а саме: прав, обов'язків та законних інтересів.

Порівняльно-правовий метод застосовано при аналізі особливостей правового регулювання правового статусу людини і громадянина у співвідношенні його з правовим статусом засуджених до позбавлення волі у різних країнах та різних правових системах.

Використання *логіко-юридичного методу* дозволило довести необхідність поліпшення роботи щодо визначення шляхів і способів удосконалення норм кримінально-виконавчого законодавства з питань правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, логічної витриманості законів, якості актів їх реалізації та якості юридичного доведення.

Висновки. Таким чином, методологія дослідження правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк – це система упорядкованих спеціальних методів (загальнонауковий діалектичний метод пізнання, історичний метод, системно-структурний метод, порівняльно-правовий метод, логіко-юридичний метод та ін.) кримінально-виконавчої науки, яка розглядається через призму прийомів і засобів наукового знання, що застосовується персоналом установ виконання покарань у роботі із засудженими при визначенні їх суб'єктивних прав, законних інтересів та юридичних обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юзікова Н. С. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй: монографія. Дніпро: Біла К. О., 2016. 510 с.
2. Лучко С. В. Методологія дослідження пенітенціарної системи України. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (5) . С. 151–157.
3. Аканов Б. А., Карамзин Н. А. Основы научных исследований / под ред. В. М. Мулдахметова. Алма-Ата: Мектен. 1989. 136 с.
4. Михайлик О.Г. Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2019. 434с.
5. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2007. 832 с.
6. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 366 с.
7. Сырых В. М. Метод правовой науки: (основные элементы, структура). Москва: Юрид. лит., 1980. 176 с.

8. Колодчина А. Л. Методологія дослідження реалізації Україною міжнародних стандартів захисту прав засуджених в місцях несвободи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 3. С. 318–321.
9. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 655 с.
10. Рабинович П. М. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. Т. 3: К–М. Київ: Укр. енцикл., 2001. С. 618–619.
11. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.
12. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складових культури дослідника: навч. посіб. для аспірантів та магістрів / за заг. ред. М. С. Кельмана. Львів: Растра-7, 2017. 220 с.